

Mr. sc. Fehim Terzić

OKRUŽENJE ZA UČENJE I KOMUNIKACIJA U KOMBINIRANOM ODJELJENJU

Sažetak

Okruženje za učenje ne podrazumijeva samo fizičko okruženje za učenje. Ono podrazumijeva socijalne i emocionalne uvjete, te uvjete koji omogućavaju kognitivni i tjelesni razvoj učenika. Kada želimo kreirati okruženje koje je fizički, psihološki i socijalno sigurno okruženje neophodno je voditi računa i o materijalima, zadacima, situacijama i rasporedu sjedenja kojim se potiče na učenje. U stvarnosti se fizičko, psihološko i socijalno okruženje često preklapaju i utječu jedno na drugo. Kada govorimo o fizičkom okruženju za učenje, ono često igra važnu ulogu u procesu učenja koje se odvija u kombiniranom odjeljenju. Na ponašanje učenika i njihov angažman na časovima u kombiniranim odjeljenjima utječe veličina učionice, organizacija rasporeda za sjedenje i kretanje, dostupnost materijala (resursa) za učenje itd. Okruženje za učenje u 21. stoljeću zamišljamo kako mjesto na kome učenici rade u grupama, sarađuju i kreću se kroz učionicu kada to aktivnosti i zadaci zahtijevaju, a interakcija se odvija, kako sa nastavnikom, tako i kroz kompetentne unutarrazredne i međurazredne kontakte.

Ključne riječi: kombinirano odjeljenje, učionica, komunikacija, okruženje za učenje, upravljanje grupama, resursi za učenje

Uvod

Broj kombiniranih odjeljenja u osnovnim školama je znatno manji u odnosu na cjelokupnu organizaciju rada osnovnih škola, ali se njihov broj iz godine u godinu povećava prvenstveno u sredinama kao što su manje seoske sredine, ostrva, planinski krajevi, sredine zahvaćene migracijama stanovništva, povratnička naselja i sl. Iako ih mnogi smatraju otežavajućim faktorom u organizaciji života i rada škole, treba naglasiti da postoje i različite prednosti organizacije odgojno-obrazovnog rada u ovim formacijama. Nastavnici i učenici

u kombiniranim odjeljenjima dobijaju uloge koje su ponekad drugačije od uloga koje imaju sudionici odgojno-obrazovnog procesa u nekombiniranim (čistim redovnim odjeljenjima). Pored uloga, nastavnici u kombiniranim odjeljenjima moraju imati posebno razvijene kompetencije za kreiranje okruženja za učenje, što podrazumijeva organizaciju rada i racionalizaciju vremena u otežanim uvjetima, racionalnu iskoristivnost prostora i resursa za učenje, upravljanje i komunikacijske strategije kroz direktni i indirektni rad s učenicima. Kompetencije nastavnika i njihove uloge variraju u zavisnosti od strukture kombiniranih odjeljenja jer je sistem rada u trirazrednoj, četverorazrednoj i petorazrednoj kombinaciji složeniji od rada i organizacije dvorazredne kombinacije. Organizacija rada u kombiniranim odjeljenjima se dijeli na vanjsku i unutrašnju. Unutrašnja organizacija je regulisana Zakonom o osnovnoj školi, Pedagoškim standardima i normativima, te Nastavnim planom i okvirnim programom. Nastavnici nisu u prilici da mnogo toga promijene u pogledu unutrašnje organizacije rada u kombiniranim odjeljenjima, a u domenu vanjske organizacije organizacije rada njihova uloga je ključna i često odlučujuća.

Kombinirano odjeljenje treba organizirati kao razvojno primjereno okruženje za učenje koje potiče dječiju inicijativu za istraživanjem, ispitivanjem, promatranjem i eksperimentiranjem, te za preuzimanjem rizika unutar sigurnih granica. "Odgajatelji/Učitelji su ti koji stvaraju okruženje koje djecu intelektualno, socijalno, emocionalno i tjelesno angažira i koje promovira djetetovo učenje i razvoj." (Tankersley i saradnici, 2011:172) Poboljšanje okruženja za učenje u kombiniranim odjeljenjima pomaže uklanjanju prepreka za učenje i temelj je za visoka očekivanja svakog učenika.

Organiziranje kombiniranih odjeljenja

Kombinirana odjeljenja nastaju spajanjem dva ili više razreda u istoj učionici. Kombinirano odjeljenje se različito poima u stručnoj pedagoškoj literaturi. Nekada je pojam kombiniranog odjeljenja određivan kao nepodijeljena škola, nediferencirana škola, neraščlanjena škola, nižeorganizirana škola, patuljasta škola i sl. Prema Špijunović (1998:26) kombinovano odjeljenje se definira na sljedeći način: "Kombinovano odjeljenje je odjeljenje koje je sastavljeno od učenika dva, tri ili četiri razreda sa kojima istovremeno radi jedan učitelj." Međutim, u školskoj praksi u Bosni i Hercegovini su prisutna

i kombinirana odjeljenja od pet razreda, a u nekim zemljama svijeta (USA, Australija, Švedska, Norveška, Kanada) postojala je praksa organiziranja odjeljenja i od osam razreda (eng. *one-room school*). Prelaskom na obavezno devetogodišnje obrazovanje povećan je i broj kombinacija, tako da nerijetko nailazimo i na kombinirana odjeljenja formirana od pet razreda. "Razlike u nastavnim programima razreda koji su spojeni u kombinirano odjeljenje onemogućavaju da se mnogo zajednički radi sa svim razredima, pa je zbog nužne podjele rada po razredima mnogo realnije da se materijalnim opremanjem škole i napose tehničkim uređenjem učionice stvore objektivne olakšice nastavnicima za izvođenje podijeljene nastave." (Poljak, 1988:194)

Slika 1. Kombinirano odjeljenje I-V razred JU OŠ "Ćamil Sijarić" Zenica, PŠ Kolići

U modernim školskim zgradama područnih škola u kojima se nastava izvodi u kombiniranim odjeljenjima, učionice za ova odjeljenja su opremljene pokretnim pregradnim zidovima, panelima, a uz učionicu se nalaze i posebne manje prostorije, kao i savremena IT oprema da bi se rad u kombiniranom odjeljenju mogao nesmetano izvoditi po razredima. Dobrom organizacijom učionica se stvaraju uvjeti za izmjenu direktnog i indirektnog rada sa učenicima, što je, također, jedna od specifičnosti rada u kombiniranom odjeljenju. Međutim, pored fizičkog okruženja, neophodno je rad u kombiniranim odjeljenjima sagledati i iz ugla emocionalnog, socijalnog i školskog okruženja čijim se integrisanjem može govoriti o kvalitetu okruženja za život, rad i učenje učenika mlađeg školskog uzrasta.

Okruženje za učenje u kombiniranom odjeljenju

Nastavnici mogu dosta toga učiniti kako bi pozitivno uticali na kvalitet okruženja u kome učenici žive, rade i uče. Kada čujemo pojam "okruženje za učenje" odmah pomislimo na fizičko okruženje. Međutim, obaveza nastavnika je da osigura uvjete za tjelesni, emocionalni, socijalni i kognitivni razvoj svojih učenika. Mavroskoufis (2014:52) definirajući pojam "okruženje za učenje" navodi sljedeće: "Termin okruženje, ovdje se koristi u širem smislu i pod njim se podrazumijeva: fizičko okruženje, emocionalno okruženje (koje se sastoji od osjećanja i potreba učenika i nastavnika), socijalno okruženje (koje se sastoji od međusobnih odnosa učenika, ako i odnosa između učenika i nastavnika) i školsko okruženje (koje je u najvećoj mjeri određeno očekivanjima u pogledu učeničkih postignuća i razlikama među učenicima u pogledu njihovih početnih znanja i vještina)." Bitan element osiguranja poticajnog okruženja za učenike u kombiniranim odjeljenjima je i osiguranje dobrobiti za učenike. "Dobrobit je stanje koje može biti prepoznato po tome što u njemu dijete izražava zadovoljstvo i uživanje jer su u tom stanju svi ljudi opušteni i zrače unutarnjim mirom, a istovremeno su puni energije i života." (Laevens, 2005 – vidi kod Tankersley i saradnici, 2011: 165) Učenici u kombiniranim odjeljenjima usmjerenim na dobrobit su otvoreni za okruženje u kome se nalaze, emocionalno su dostupni i fleksibilni jer su njihove potrebe zadovoljene. Leavers u svom radu za dobrobit navodi sljedeće: "Dobrobit nije povezana samo s bogatim okruženjem (dobro opremljenom infrastrukturom, različitim materijalima za učenje i sl.), već i sa:

- pozitivnim ozračjem u razredu (s ugodnom atmosferom, pozitivnim interakcijama, osjećanjem pripadanja i sl.),
- mogućnošću za inicijativu (slobodom da odaberu vlastite aktivnosti, da su kad god je moguće uključena u praktična znanja, donošenje pravila i dogovore),
- učinkovitom organizacijom (jasan plan dana u skladu sa razvojnim karakteristikama djece, u kojem nema praznog hoda, s optimalnim vođenjem/usmjeravanjem, prikladnim grupiranjem i sl.),
- empatičnim odnosom odrasle osobe (koja uvažava dječje potrebe i osjeća i intervenira na poticajan način koji istovremeno ostavlja dovoljno prostora za inicijativu). (Laevens, 2005 – vidi kod Tankersley i saradnici, 2011: 166)

Saradnja i kompetentnost, nasuprot kompetitivnosti, u kombiniranim odjeljenjima doprinosi stvaranju socio-emocionalnog okruženja. Okruženje u kojem vlada takmičarska atmosfera stvara dojam da su učenici različitih razreda jedni drugima prepreka u uspjehu. Tankersley i saradnici (2011:168) smatraju sljedeće: “U saradničkom okruženju, djeca/učenici znaju da će drugi mariti za njihov doprinos i da zajedno stvaraju zajednicu za koju osjećaju pripadnost.”

Jačanje saradničkih odnosa i stvaranje zajedništva u kombiniranom odjeljenju znači razvijanje jedinstvenog identiteta te zajednice na način da svako daje svoj doprinos u razvoju njenog izgleda, tradicije, klime, kulture i pravila ponašanja. Neophodno je osigurati interakciju kombiniranog odjeljenja sa školom, tj. školskom klimom i kulturom, jer su ova odjeljenja najčešće izolirana u objektima područnih škola, te rijetko, ili nikako, nisu u interakciji sa članovima školske zajednice (zajednica na nivou cijele škole). Ako postoji interakcija između škole i kombiniranih odjeljenja, osigurat će se i utjecaj školskog okruženja na kvalitet odjeljenskog okruženja, u našem slučaju okruženja u kombiniranim odjeljenjima.

Upravljanje grupama i komunikacija u kombiniranom odjeljenju

Kada se planira okruženje koje će biti podsticajno za učenje, nastavnik mora poznavati, razumjeti i prihvatiti načine na koje uče grupe učenika i svaki učenik ponaosob. Karakteristike malih grupa je moguće inkorporirati u organizaciju rada u kombinovanom odjeljenju, kako bi se stvorilo okruženje slično u radu sa “čistim” odjeljenjem. Grupe, kao manje nastavne forme povećavaju motivaciju učenika kroz unapređenje osjećaja lične i interpersonalne kompetencije, unapređenje vlastite odlučnosti i pozitivnog odnosa prema drugim učenicima. Kada govorimo o tipovima grupa koje se mogu formirati u kombiniranim odjeljenjima, postoje najmanje tri tipa. Prema Mavroskoufis (2014:61) radi se o sljedećim tipovima:

- *Grupe zasnovane na potrebama.* Ove grupe se formiraju za kratak period, da bi se okupili učenici sa sličnim potrebama ili problemima u učenju (npr. kako bi usvojili određene vještine, da bi radili na razvoju socijalnih vještina).
- *Grupe zasnovane na interesovanjima.* I ove grupe se formiraju za kratko vrijeme sa ciljem okupljanja učenika sa sličnim interesovanjima. Naprimjer, ako se iz biologije

obrađuje nastavna tema o krvotoku i respiratornom sistemu kod životinja, učenici će možda htjeti istraživati različite vrste životinja (npr. medvjede, pauke, gliste), pa zajednička interesovanja mogu biti osnova za stvaranje malih istraživačkih timova.

- *Grupe zasnovane na razlikama.* Za dosezanje nekih ciljeva, ponekad je poželjno spojiti učenike iz različitih sredina, ili one koji imaju različit nivo znanja, sposobnosti ili interesovanja. Ukoliko naprimjer imate nastavnu jedinicu iz književnosti o pojmu "tragičnog junaka" učenici iz različitih sredina mogu obogatiti nastavu dajući različite primjere iz svoje porodice ili zajednice. Poenta je kako "tragični heroj" može postojati i zaista postoji u svim socijalnim slojevima, rasama i historijskim epohama, te da može biti različitog spola.

Broj članova u grupama treba da se kreće od tri do šest, mada ne postoji neki čarobni broj kada je u pitanju veličina grupe. Broj članova grupe zavisi od svrhe zbog koje je grupa formirana. Veoma pogodni za organizaciju u kombiniranom odjeljenju su i centri za učenje. "Centri za učenje su nastali na osnovu jednog niza kriterija, ali mogu biti različitih oblika. Nastali su s ciljem da se unaprijedi učenje u malim grupama, učenje istraživanjem, samostalnim radom i aktivnim učešćem i mogu ih koristiti djeca pojedinačno, u parovima, ili u manjim grupama." (Burke-Walsh, 2000:87)

U nižim razredima osnovne škole, osnovni centri su: centar za opismenjavanje, centar za pisanje, za prirodne nauke, matematiku, odnosno manipulativne aktivnosti, likovnu umjetnost, dramu, odnosno kreativnu glumu. Centri se mogu grupisati i na druge načine, npr. osnovni centar za učenje, centar za dopunsku nastavu, centar za dodatnu nastavu i nezavisni centar za učenje. "Ovisno o tome kakva postignuća ostvaruju u osnovnom centru za učenje, učenici mogu kasnije prelaziti u centar za dopunsku nastavu, centar za dodatnu nastavu ili neovisni centar za učenje." (Mavroskoufis, 2014:62)

U ovom slučaju nastava u kombiniranom odjeljenju bi se morala transformisati u male nastavne grupe formirane s jasnom svrhom.

***Slika 2.** Centar za manipulativne aktivnosti, JU OŠ "Safvet-beg Bašagić" Visoko*

Kada se jednom donese odluka da se nastava u kombiniranom odjeljenju realizira u malim grupama, nastavnik mora biti siguran da ta odluka prati ciljeve nastave i da su učenici spremni da efektivno i efikasno rade u grupama. Učenicima se unutar grupa, s vremena na vrijeme, mogu mijenjati uloge, a sve u cilju da bismo podstaknuli njihovo učešće u radu i smanjili dosadu. Kako bi se osigurala dinamična vremenska artikulacija, neophodno je da učenicima damo određeni rok za realizaciju zadataka u grupama, tj. moramo naučiti planirati ritam rada u malim grupama.

Nastavnik u kombiniranom odjeljenju istovremeno preuzima ulogu predavača, pomagača, posmatrača i evaluatora. "Naizmjeničnim radom, u kombinovanom odjeljenju, učitelj s jednim razredom radi, drugi posmatra kako radi, trećem pomaže u rješavanju problema, a sa četvrtim vrši evaluaciju usvojenih programskih sadržaja." Rajlić (2009:27) Međusobna komunikacija nastavnika i učenika u kombiniranom odjeljenju odvija se na relaciji: nastavnik-učenik, učenik-učenik, učenik-nastavnik, učenici jednog razreda-učenici drugog razreda, grupa učenika-nastavnik, grupa učenika-grupa učenika i sl. Kako bi se osigurala jednosmjerna, dvosmjerna i višesmjerna komunikacija preporučuju se i specifične formacije sjedenja u kombiniranim odjeljenjima. Raspored sjedenja u učionici je bitan faktor uspjeha učenika koji pohađaju nastavu u kombiniranim odjeljenjima.

Raspored sjedenja u kombiniranim odjeljenjima

Raspored sjedenja u kombiniranom odjeljenju je sastavni dio fizičkog, socijalnog i emocionalnog okruženja za učenje. Na ponašanje učenika, njihov anagažman, i na kraju njihovo učenje utiču sljedeći faktori fizičkog okruženja: veličina učionice u odnosu na broj učenika u odjeljenju, organizacija učionice u smislu rasporeda sjedenja i prostora za kretanje, dostupnost izvora (resursa) za učenje. "Organiziranje fizičkog okruženja na način koji odgovara potrebama učenika pri učenju, podrazumijeva dizajniranje prostora, potpunu integraciju informacionih tehnologija unutar škole, kao i efikasnost i efektivnost održivog sistema školske zgrade. Ovakav pristup ne znači da se svako mjesto može idealno urediti, već da uređenje mora odgovarati i podržavati aktivnosti koje se u njemu odvijaju, kao i potrebe onih koji tu žive i rade, a posebno obrazovne ciljeve i zadatke." (Mavroskoufis, 2014:69)

Rad u malim grupama je odličan način kako da organizujemo učionicu u kombiniranom odjeljenju. Rad u grupama omogućava komunikaciju, diskusiju, dogovor, sukobljavanje i usaglašavanje mišljenja među učenicima. "Za uspješnu organizaciju učenja u kombiniranom odjeljenju neophodno učiniti sljedeće:

- napraviti takav raspored sjedenja u grupama da učenici gledaju jedni drugima u lice,
- raspored grupa postaviti tako da lako uočvaju plan table, po mogućnosti postaviti najmanje dvije table u učionici,
- raspored stolova postaviti tako da kretanje učitelja i učenika po učionici ne ometa rad drugih grupa,
- kooperativni rad u grupi organizovati tako da učenici rade kao grupa, a ne u grupi i
- organizovati rad grupe tako da učenici rade zajedno." (Rajlić, 2009:27)

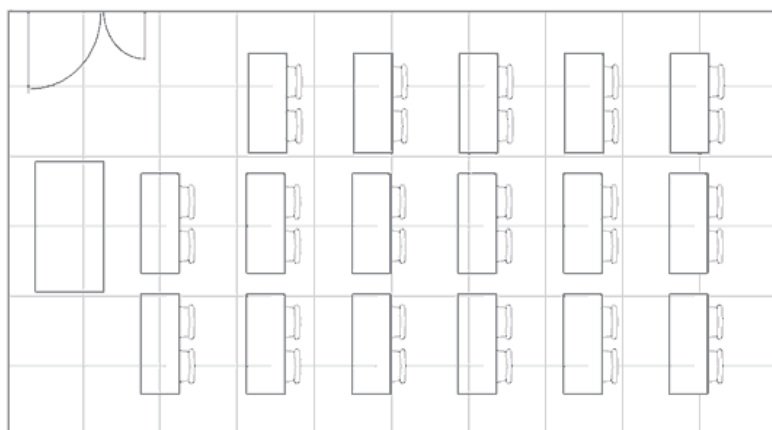
Dakle, da bi proces učenja bio što efikasniji neophodno je puno pažnje posvetiti i fizičkom okruženju za učenje. Faktori o kojima nastavnik treba voditi računa u cilju postizanja što boljih rezultata u procesu nastave/učenja, a koji se odnose na ergonomske zahtjeve su: dobar raspored audio-vizuelnih sredstava i opreme, adekvatan raspored sedenja u odnosu na broj učenika, stolice koje su udobne i prilagođene uzrastu učenika, adekvatna radna površina za

učenike, te klimatski uvjeti koji uključuju osvjetljenost, temperaturu i provjetrenost.

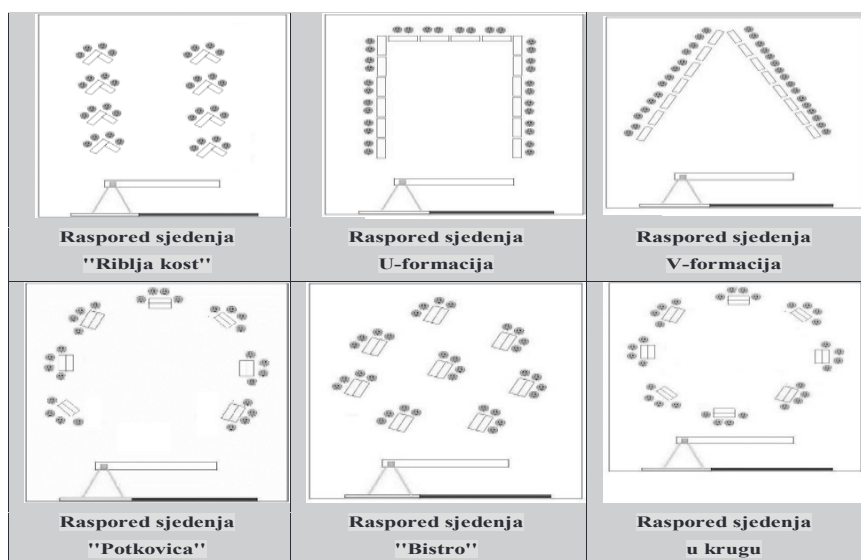
Slika 3. Učionica nekada-učionica sada

Zanimljivo je da se raspored sjedenja u učionicama uglavnom nije mijenjao, što možemo uočiti ako pogledamo sliku učionice iz 19. i 20. vijeka, te učionice iz 21. vijeka. Međutim, prisutne su i druge formacije sjedenja u učionicama, ali se nastavnici najčešće opredjeljuju za tradicionalni raspored sjedenja kako bi osigurali da svi učenici prate nastavu.

Slika 4. Tradicionalni raspored sjedenja u učionici

Tradicionalni raspored sjedenja se koristi u većini škola, pa samim tim i školama u kojima djeluju kombinirana odjeljenja, jer ima prednost, tj. omogućava smještanje jednog razreda u jedan prostor i nastavniku omogućava da šeta između redova (u ovom slučaju razreda). Ovakav raspored onemogućava dobro grupisanje učenika, ukoliko se planira grupni rad i nije potpuno adekvatan jer ne omogućava učenicima da stupe u interakciju. **Slika 5.** Modeli rasporeda sjedenja u učionici

Slika 5. Modeli rasporeda sjedenja u učionici

Raspored sjedenja "Riblja kost" podsjeća na tradicionalni raspored sjedenja, ali omogućava lakše organiziranje rada u parovima i grupisanje učenika. Nastavnik primjenom ovog oblika rada ima dovoljno prostora za kretanje, a učenici imaju dobar pogled na tablu.

Raspored sjedenja U-formacija je čest raspored sjedenja u učionicama. Omogućava dobru vidljivost među učenicima, a nastavnik može nesmetano da se kreće u slobodnom prostoru i ne podsjeća na školsku atmosferu. Ovaj raspored ima i svojih nedostataka jer dio učenika pod nezgodnim uglom mora da prati dešavanja na tabli (zapisi, demonstracije, projekcije i sl.).

Raspored sjedenja V-formacija Ova formacija sjedenja je manje formalna, omogućava i bolji pogled učenicima ka tabli, a nastavniku da se nesmetano kreće u praznom prostoru i da ima uvid u rad učenika. Njima je omogućeno da se bolje vide i povežu, što utiče na saradnju. Nedostatak ovog rasporeda sjedenja je taj što ne omogućava smještanje velikog broja učenika u manji učionički prostor.

Raspored sjedenja "Potkovica" je takav raspored sjedenja koji potiče maksimalnu uključenost učenika i osigurava izvrstan kontakt između nastavnika i učenika. Posebno je pogodan za dodatne demonstracije. Jeadan od nedostataka je da manji broj učenika ima slabiju vidljivost ka tabli i aktivnostima koje se na njoj realiziraju.

Raspored sjedenja "Bistro" koristimo kada želimo da podstaknemo interakciju i saradnju među učenicima, organizujemo rad u malim grupama ili različite vrste radionica. Kada je u pitanju ovaj raspored sjedenja, učenici su podijeljeni u grupe i sjede za različitim stolovima. Ovaj raspored sjedenja je više neformalan i pospješuje razmjenu ideja među učenicima. Međutim, treba imati u vidu da ovakav raspored može suviše naglasiti podijeljenost u grupe, dovesti do šumova u komunikaciji ili uticati na smanjenje koncentracije za praćenje nastave.

Raspored sjedenja u krugu je još jedan od oblika koji se koristi u školskoj praksi. Glavni nedostatak ovog oblika sjednja je prije svega što je teško naći sto koji je odgovarajući za ovaj raspored, a takođe i pojedini učenici imaju nezgodan ugao gledanja ka tabli. Osnovna prednost je što ovaj oblik daje potpunu mogućnost saradnje i okrenutosti učenika jednih prema drugima, kao i najveću slobodu nastavniku da slobodno cirkuliše i prilazi učenicima.

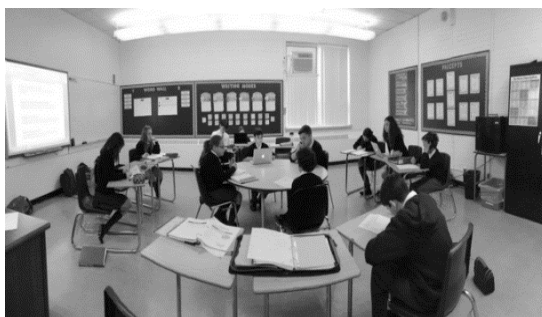
Slika 6. Učionica organizirana kroz centre učenja

Ono što je suština, jeste da treba prethodno razmisliti i izabrati najpodesniji raspored sjedenja u kombiniranom odjeljenju, shodno efektu koji želimo postići, nastavnim strategijama koje planiramo primjenjivati, te nastavnom sadržaju/sadržajima koje planiramo obrađivati u toku nastavnog sata. Ne postoji jedan i najbolji raspored sjedenja u kombiniranom odjeljenju, te s toga treba koristiti prednosti različitih tipova organizacije sjedenja, shodno obrazovnim potrebama učenika svakog razreda u odjeljenju i njihovih potreba u konkretnoj obrazovnoj situaciji.

Okruženje za učenje i kritičko promišljanje u kombiniranom odjeljenju

Organizacija učioničkog prostora podrazumijeva plansku i sistematsku aktivnost, a jedan od segmenata te organizacije je fokusiran i na raspored namještaja, opreme i resursa za učenje u učioničkom prostoru. Ukoliko proces učenja/nastave želimo osmisliti na način da učenici kritički promišljaju, neophodno je uzeti u obzir i mogućnosti koje fizičko okruženje u učionici nudi za ostvarenje različitih vidova interakcije. Učionički prostor namijenjen za kombinirana odjeljenja se uglavnom percipira kao prostor gdje učenici sjede, pišu i uče raspoređeni u odvojene grupe u skladu sa razredom koji pohađaju. Da bi učenike potaknuli na kritičko promišljanje neophodno je, prije svega, stvoriti klimu povjerenja među razredima, zaokupiti učenike

zanimljivim idejama, njegovati dubinsku analizu i neusiljenu raspravu. Uz mnoštvo učeničkih pitanja, domišljate i žive rasprave i aktivnosti u kombiniranom odjeljenju, te kreativno orijentiranog nastavnika, omogućava se učenicima da razviju mnoštvo vrijednih umijeća kritičkog mišljenja. Kritičko mišljenje je vještina uz pomoć koje učenici dolaze do logičkih zaključaka. Zasniva se na argumentima koji podrazumijevaju obradu informacija, donošenje odluka, učenje i rješavanje problema. "Pristupi u kojima su učenici uključeni u aktivno promišljanje, bez oklijevanja, bolji su do onih u kojima se izučavaju logički procesi na apstraktan način i učenicima onemogućava da se uključe u razmišljanje o nečem značajnom. Štaviše, kritičko mišljenje se najbolje razvija kada proističe iz lične znatiželje učenika i izvornih poticaja do kojih je učenicima stalo." (Steele i saradnici, 2002:46)

Slika 7. Raspored sjedenja u učionici- model "Akvarijum"

Valentin Kuleto, jedan od svjetskih stručnjaka za izradu i upravljanje obrazovnim softverima, preporučuje sljedeće modele organizacije učionica koje promiču kritičko promišljanje: Akvarijum, Geometrijski miks, Prostor za stvaranje, Stanice za diferencijaciju, Funkcijske čahure, Dvije grupe+ dva reda, Google soba, Dvije strane, Veliki oval, Otvoreni trg, Atelje za učenje, Fluid, Rotirajuće grupe i sl. Ove modele predlaže s ciljem ohrabrivanja nastavnika da drugačije dizajniraju svoje učionice. U učionicama dizajniranim uz primjenu pomenutih modela rasporeda sjedenja osigurana je interakcija, pokret, proučavanje i saradnja kao preduslovi za individualno kritičko promišljanje.

Zaključak

Stvaranje kvalitetnog okruženja za učenje je obaveza i izazov za svakog nastavnika. Kvalitetno uređeno okruženje za učenje olakšava izvođenje nastave i proces učenja u kombiniranim odjeljenjima. Ključni faktor za kreiranje stimulativnog okruženja za učenje u kombiniranim odjeljenjima je, pored profesionalnih kompetencija nastavnika, i odjeljenjska kultura koja je u interakciji sa školskom klimom i kulturom. Ključni elementi odjeljenjske kulture stavljaju fokus na učenje (kako na proces, tako i na ishode učenja), učnički osjećaj pripadnosti odjeljenju i školi kao zajednici, entuzijazam, aktivizam, zainteresiranost učenika za svoju dobrobit i dobrobit drugih, kako u kognitivnom, tako i u emotivnom, socijalnom i fizičkom smislu. Primjena savremenih modela rasporeda sjedenja ili organizacije učionice kroz centre za učenje, osigurat će da učionica bude idealno mjesto boravka učenika koji žele raditi, učiti, istraživati, promišljati, eksperimentirati i slijediti vlastite interese. Učionice opremljene savremenom opremom, s dobrim prostornim mogućnostima i mnoštvom materijala i izvora (resursa) za učenje, nude učenicima otvorenu mogućnost za istraživanje i kreiranje novih ideja. Unapređenje saradnje među učenicima različitih razreda unutar kombiniranih odjeljenja osigurava se primjenom različitih strategija saradničkog (kooperativnog) učenja, tj. formiranjem mješovitih grupa u realizaciji pojedinih aktivnosti (grupe zasnovane na potrebama, grupe zasnovane na interesovanjima i grupe zasnovane na razlikama). Nastavnik koji, s vremena na vrijeme, mijenja organizaciju rada u kombiniranom odjeljenju, doprinosi i stvaranju radno-produktivnog okruženja za učenje.

Literatura

1. Burke- Walsh, K. (2000). *Stvaranje učionica u kojima dijete ima centralnu ulogu (8,9 i 10 godina)*. Sarajevo: COI Step by step.
2. Leavers, F (2005). *Well-being and involvement in care settings. A process-oriented self-evaluation instrument*. Leuven University, Belgium: Kind & Gezin and Research Centre for Experiential Education.
3. Mavroskoufis, D.D.i saradnici (2014). *Nastava orijentirana na učenje- Vodič za nastavnike usmjerne na postignuća*. Beograd: Centra za demokratiju i pomirenje u jugoistočnoj Europi.

4. Poljak, V. (1988). *Didaktika*. Zagreb: Školska knjiga.
5. Rajlić, I. (2009). *Inoviranje nastave u kombinovanom odjeljenju*. Banja Luka: Grafid.
6. Steele, L.J. i saradnici (2002). Čitanje, pisanje i diskusija u svakom predmetu i šire metode za poboljšavanje kritičkog mišljenja. Sarajevo COI Step by Step.
7. Špijunović, K. (1998). *Organizacija rada u kombinovanom odjeljenju*. Užice: Kulturno-prosvetna zajednica.
8. Tankersley, D. i saradnici (2011). *Teorija u praksi-Priručnik za profesionalni razvoj učitelja*. Sarajevo: COI Step by step.

LEARNING ENVIRONMENT AND COMMUNICATION IN COMBINED CLASSES

Abstract

The learning environment does not only imply a physical learning environment. It implies social and emotional conditions, as well as the conditions that enable the cognitive and physical development of students. When we want to create an environment that is physically, psychologically and socially safe, it is necessary to take into account materials, tasks, situations, and the schedule of learning seating. In reality, the physical, psychological and social environment often overlaps and interacts with one another. When we talk about the physical learning environment, it often plays an important role in the learning process that takes place in the combined classes. Students' behavior and their engagement in the combined classes are influenced by the size of the classroom, the organization of sitting and retirement schedules, the availability of learning materials (learning resources) etc. The 21st century learning environment envisages the place where students work in groups, they collaborate and move through the classroom according the activities and tasks, and the interaction takes place, both with the teacher and through the competent contacts inside the class and within the classes.

Key words: *combined class, classroom, communication, learning environment, group management, learning resources*